

ORTA ÇAĞ'DA AVRUPA VE İSLAM DÜNYASINDA GÖZ HASTALIKLARINA BİR BAKIŞ AN OVERVIEW OF EYE DISEASES IN MEDIEVAL EUROPE AND THE ISLAMIC WORLD

DOI: 10.69878/deuefad.1816245

Hüseyin ÖLMEZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

huseyinolmez55@gmail.com

[0009-0000-9161-3352](tel:0009-0000-9161-3352)

İhsan ARSLAN

Prof. Dr.

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

ihsan.arslan@omu.edu.tr

[0000-0003-4790-0711](tel:0000-0003-4790-0711)

Gönderildiği Tarih:03.11.2025

Kabul Edildiği Tarih:29.03.2026

Date Submitted:03.11.2025

Date Accepted:29.03.2026

ÖZ

Çalışmada, VI. yüzyıl ile XV. yüzyıllar arası dönemde Avrupa'da ve İslam dünyasında göz hastalıkları ve tedavi yöntemlerine yönelik çalışmalara yer verilmiştir. Roma İmparatorluğu'nun yıkılması ve Germen kavimlerin gelişi, Hıristiyanlık dininin etkisiyle ortaya çıkan skolastik düşüncenin batı tıbbına olumsuz etkisi kaynaklara dayanılarak irdelenmiştir. Çalışmanın amacı Orta Çağ'da batı ve İslam dünyasında meydana gelen göz hastalıklarına yönelik çalışmaları karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Bunun için önce batıda yapılan çalışmalara ve arkasından İslam dünyasındaki gelişmelere değinilmiş, Orta Çağ'da kullanılan tıbbi aletler ile yazılan eserlere yer verilmiştir. Batıdaki tıbbi gelişmeler, manastır dönemi ve Yahudi hekimlerin İslam dünyasından yaptıkları tercümelemlerle başlayan uyanış dönemi olarak iki kısımda ele alınmıştır. Bizans'tan, skolastik düşünce sebebiyle gönderilen hekimlerin İslam coğrafyasına geçmesi ve Grekçe, Süryanice pek çok eserin Arapçaya çevrilmesiyle İslam dünyası altın yıllarını yaşamıştır. Hastane geleneğinin Emevîlere kadar uzandığı İslam dünyasındaki Mısır Kalavun Hastanesi örnek alınarak batıda yeni hastaneler inşa edilmiştir. İslam âlimleri, çöl kumları sebebiyle ortaya çıkan göz tedavisi ve cerrahisi konusunda ileri seviyelere ulaşmış, batı dünyası, göz hastalıkları tedavisi ve cerrahisi konusunda İslam dünyasının gerisinde kalmıştır. Günahlardan korunmak amacıyla hastalara yardım eden din adamlarının faaliyetleri, XII. yüzyılda papalık tarafından yasaklanmıştır. Diplomalı ve diplomasız hekimler hastaları tedavi etmiştir. Oftalmoloji konusunda yazılan eserlerde, göz hastalıklarının nedenleri, tedavi yöntemleri ve cerrahide kullanılan aletler sınıflandırılmıştır. Araştırmamız göz hastalıkları ve tedavilerinde medeniyetlerin birbirlerini etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca Orta Çağ tıbbında tüm hastalıkların tedavilerinde aynı yöntemlerin uygulandığı tespit edilmiştir. Bilimsel çalışmaların gelişmesinde dinlerin bakış açısının ve siyasi otorite baskısının beyin göçüne etkisi ortaya konmuştur.

Anahtar Sözcükler: göz hastalıkları, batı tıbbı, islam tıbbı, orta çağ, hekim, cerrahi

ABSTRACT

This study examines eye diseases and their treatments in Europe and the Islamic world between the 6th and 15th centuries. Drawing on historical sources, it analyzes the negative effects of the collapse of the Roman Empire, the arrival of the Germanic tribes, and the rise of scholastic thought under Christianity on Western medicine. The aim is to provide a comparative perspective on medical approaches to ophthalmology in the Middle Ages. The research first addresses developments in the West, then turns to the Islamic world, with attention to medical instruments and written works. Western progress is considered in two phases: the monastic period and the revival initiated through translations of Islamic medical texts by Jewish physicians. In contrast, the Islamic world entered a golden age as many Greek and Syriac works were translated into Arabic and hospitals, such as the Qalawun Hospital in Egypt, inspired similar institutions in the West. Islamic scholars, facing eye conditions common in desert climates, achieved significant advances in ophthalmology, while Western medicine lagged behind. By the 12th century, clerical involvement in patient care was prohibited by the papacy, and both licensed and unlicensed physicians treated patients. Works on ophthalmology classified causes of eye diseases, treatments, and surgical instruments. The study concludes that civilizations influenced one another in medical practice, that similar therapeutic methods were applied across diseases, and that both religious perspectives and political pressures shaped scientific development and contributed to brain drain.

Keywords: oftalmoloji, western medicine, islamic medicine, middle ages, physician, surgeon

GİRİŞ

Toplumların gelişmişlik düzeyi, gerçekleştirdikleri bilimsel çalışmalarla doğrudan ilişkilidir. Günümüze ulaşan pek çok buluş ve keşif, farklı medeniyetlerin katkılarıyla şekillenmiştir. Eski Yunan, Mısır, Hint ve Çin gibi köklü uygarlıkların başlattığı bilimsel faaliyetler, sonraki medeniyetlerin katkılarıyla gelişerek bugünkü haline ulaşmıştır. Orta Çağ'da Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Avrupa, skolâstik düşüncenin etkisi altına girmiştir (Dönmez, 2005, s.125). Siyasal otoriteyi elinde tutan kilise ve papalık, yaşamın her alanında etkisini göstermiştir (Yiğit ve Kaya, 2025, s.84). Bu anlayışın XI. yüzyıla kadar devam etmesi, tıbbî faaliyetlerin din adamları ve kilise etkisinde kalmasına yol açmıştır (Aydın, 2006, s.91).

Gözle ilgili çalışmalar eskiçağlara kadar uzanmaktadır. İslâmiyet öncesi dönemde Türkler, göz kapağında meydana gelen şişlik için *tirse* veya *itdirseği* adını kullanmıştır, bu terimler günümüzde de halk arasında kullanılmaya devam etmektedir (Genç, 1997, s.146). Göz, dini metinlerde, ibadet mekânlarında ve edebî eserlerde kutsal kabul edilmiş; bu nedenle göz hastalıklarına dair bilgiler genel tıp kitaplarında bölümler hâlinde yer almıştır. Göz hekimliğine ilişkin bilinen ilk ayrıntılı bilgiler, M.Ö. 1550 yılına tarihlenen Ebers Papirüsü'nde bulunmaktadır. Gözle ilgili çalışmalar, zamanla "optik" ve "oftalmoloji" başlıkları altında sınıflandırılmış; daha sonra farklı kültürlerde göz hastalıklarına dair çeşitli eserler kaleme alınmıştır (Doğan ve ark., 2007, s.57).

XIII. ve XV. yüzyıllar arasında Avrupa, İslam dünyasından etkilenecek üniversitelere bağlı pek çok tıp fakültesi kurmuştur ancak bu dönemde tıpta uzmanlaşmanın bulunmaması, tüm hastalıklara aynı tedavi yöntemlerinin uygulanması ve göz hastalıklarında temizlik ve bakımın zor olması gibi etkenler, yalnızca sınırlı cerrahi müdahalelerin yapılabilmesine yol açmış; dolayısıyla döneme ait kaynakların sınırlı kalmasına neden olmuştur (Bayat, 2016, s.187).

XII. yüzyılda kilise, din adamlarının dua dışında başka işlerle uğraşmasını yasaklamıştır. XIII. yüzyılda ise hastane ve revirlerin yönetimi, karşılıklı onayla kiliseden alınarak belediyelere devredilmiştir. Kilise egemenliğinde yalnızca dua ve tılsım gibi bilimsel temeli olmayan yöntemlerin kullanılması, bu döneme ait bilimsel bilgi kaynaklarının sınırlı kalmasına neden olmuştur (Lyons ve Petrucelli, 1997, s.338). Öte yandan uyanış denilen dönemde İslam dünyasındaki hastaneler örnek alınarak Montpellier, Paris, Bologna ve Padova gibi şehirlerde üniversite hastaneleri açılmıştır. Yine de bu hastanelerdeki hekim eğitimiyle ilgili yeterli veri bulunmamaktadır (Atabek, 1977, s.43).

Orta Çağ'da göz hekimliği alanında İslam dünyası, Avrupa'nın oldukça ilerisindedir. Bu alandaki teşhis, tedavi, cerrahi müdahale ve ilaç kullanımı gibi uygulamalar dönemin ötesinde bir düzeye ulaşmıştır. Orta Çağ tıp çalışmaları İslam medeniyeti merkezli olarak gelişmiş; pek çok İslam âliminin eserleri Avrupa üniversitelerinde uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuştur (Üzel, 2013, s.21).

1. Orta Çağ Avrupa Tıbbi

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Avrupa, derin bir buhran ve belirsizlik dönemine girmiştir. Geç döneme gelindiğinde ise (XIV. Yüzyılda) milyonlarca insan, hijyen eksikliği ve salgın hastalık(veba) nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte, doğu ve batı toplumları arasında yaşam kalitesi bakımından belirgin farklar ortaya çıkmıştır. Doğu toplumlarında hayata değer verilmekte, insan yaşamı kutsal kabul edilmektedir. İslam şehirleri havadar, aydınlık ve estetik açıdan özenle inşa edilmiştir. Evlerin pencerelerine şeffaf cam takılarak iç mekânın güneş ışığı alması sağlanmış; avlularda bulunan su fiskiyeleri ile serinlik temin edilmiştir. Genel hamamlar ve ev içindeki banyolar sayesinde kişisel temizlik düzeyi korunmuştur (Atabek, 1977, s.43). Nitekim A. P. Smirnov, Bulgar şehrini tasvir ederken, bu şehrin bayındırlığı ve temizliğinin, Avrupa'daki pek çok şehirden daha üstün olduğunu ifade etmiştir (Davletşin, 2013, s.374).

Roma İmparatorluğu'nun yıkıntıları üzerinde gelişen ve kırsal nüfusun yoğun olduğu Orta Çağ Avrupa'sında şehirler, genellikle istilalardan korunma amacıyla tepelerde kurulmuş ve yüksek taş duvarlarla çevrilmiştir (Bakır ve Ülgen, 2009, s. 136; Curtis, 2013, s. 225). Bu şehirlerde yer alan konutlar, dar ve karanlık sokaklar boyunca birbirine bitişik ve düzensiz bir şekilde inşa edilmiştir. Evlerde tuvalet bulunmamakta ve akan suya erişim mümkün olmamaktaydı. Pencereler çoğunlukla tahta levhalar ya da yağlı kâğıtlarla kapatılmakta, halk ise kaz, ördek, at ve dana gibi hayvanlarla çoğu zaman aynı mekânı paylaşarak yaşamaktaydı (Atabek, 1977, s. 44).

Günlük yaşamın bir sonucu olarak ortaya çıkan yemek atıkları doğrudan toprağa dökülmekte, düzenli bir lağım ve çöp sistemi bulunmadığından evsel atıklar genellikle sokağa atılmaktaydı. Bu durum şehirlerde hijyen sorunlarının artmasına ve salgın hastalıkların yayılmasına zemin hazırlamıştır. Salgın hastalıkların artması üzerine pazar alanlarında belirli temizlik uygulamaları başlatılmış; özellikle balık ve et satılan tezgâhlar fırçalanarak temizlenmiştir. Bununla birlikte bozulmuş gıdaların çoğu zaman yabancılara satıldığı da bilinmektedir. Belediyeler ise pazar yerlerine çöp atılmasını yasaklayarak bulaşıcı hastalıkların yayılmasını önlemeye yönelik tedbirler almaya çalışmıştır(Atabek, 1977, s. 44).

Orta Çağ'da inşa edilen konutların mimari planlarında hamam veya banyo tertibatına da genellikle rastlanmamaktadır. Haçlı Seferleri'nin etkisiyle 11. Ve 12. yüzyıllarda hamam ve banyo inşa edilmeye başlandı (Genç, 2020). XIII. yüzyıldan itibaren bazı şehir ve kasabalarda belediyelerin desteğiyle umumi hamamlar açılmışsa da, XV. yüzyılda Avrupa'da yayılmaya başlayan frengi (sifilis) hastalığı nedeniyle bu banyoların önemli bir kısmı kapatılmıştır (Atabek, 1977, s. 44). Bununla birlikte XIV ve XV. yüzyıllardan itibaren özellikle Müslüman toplumların şehir ve konut kültüründen etkilenmesiyle birlikte, Valensiya Krallığı'nda ekonomik duruma bağlı olarak evlerde özel odaların yapılmaya başlandığı görülmektedir (Fernandez ve Gonzales, 2022, s. 782).

Orta Çağ tıbbî faaliyetleri genel hatlarıyla iki dönemde incelenebilir: VI. ve IX. yüzyıllar arası kapsayan ve sıklıkla “Karanlık Dönem” olarak nitelendirilen Manastır Dönemi (Hristiyan tıbbi) (Aydın, 2006, s. 91) ile XI. ve XII. yüzyıllardan itibaren başlayan ve “Uyanış Dönemi” olarak adlandırılan dönem (Serdar, 2015, s. 113). Manastır döneminde tıbbî bilgiler, kilise ve din adamlarının denetiminde şekillenmiş; uyanış döneminde ise İslam medeniyetinden alınan ilhamla Avrupa'da üniversitelere bağlı tıp merkezleri açılmaya başlanmıştır (Bayat, 2016, s.160).

1.1. Manastır Dönemi (Hristiyan Tıbbi)

Orta Çağ'da, özellikle İtalya'da yaşayan din adamları hem tıp pratiğinde hem de tıbbi metinlerin hazırlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Bu dönemde Rabanus (Hrabanus) Maurus(780-856) ve Strabo gibi manastır hekimleri, hastalık ile günah arasında doğrudan bir bağ olduğunu savunmuşlardır. Dünyadan el etek çekerek keşiş gibi münzevi bir hayat yaşamak isteyen bu din adamları, zavallı, muhtaç, engelli ve hasta kimselere yardım etmeyi kutsal bir görev olarak görmüşlerdir (Erdemir, 2014, s.103).

Kilise, Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra halkın aışe, barınma gibi ihtiyaçlarını da karşılayan kilise ve dolayısıyla din adamları hastalıkların nedenlerini kötü ruhlara, cinlere, şeytanlara ve mistik olaylara yüklemiş, tedavi etmek için de tıp dışı yöntemlere başvurmuşlardır. Bu durum kilisenin hegemonyasını güçlendirirken bilimsel tıp anlayışını zayıflatmıştır. Örneğin Milanolu din adamı ve Doktor Aziz Ambrose sindirim sistemini anlatmaya başlamadan önce dinle çelişmediğini vurguluyordu (Karaimamoğlu, 2017, s.48).

Zayıf ve bilim dışı temellere dayanan Orta Çağ tıbbi, zamanla şarlatanların kontrolüne geçmiştir. Öte yandan, kilisenin merhamet anlayışı doğrultusunda çeşitli hastaneler de kurulmuştur. Bu anlayışın izlerini taşıyan ilk örnekler arasında, 529 yılında St. Benedict adına Monte Cassino Manastırı'nda, 650 yılında Paris'te Hôtel-Dieu, 794'te Londra'da Saint Albans ve 1137'de Saint Bartholomew hastaneleri sayılabilir. Bu hastanelerde tıp eğitimi din adamları tarafından verilmiş; bu durum, bilimsel tıbbin gelişimini ciddi şekilde engellemiştir (Nasuhioğlu, 1974, s.23; Serdar, 2015, s.115).

Bu dönemde hastane kavramı, Hristiyan toplumunda misafire sunulan misafirperverlik olarak kabul edilmiştir. Fakirleri beslemek, giydirmek, içecek sağlamak, yolcuları barındırmak, mahkûmları ziyaret etmek, hastalarla ilgilenmek ve ölüleri gömmek gibi fiziki ihtiyaçları karşılamıştır. Fransızca *hôtel* kelimesinden türeyen *hospital*, *hôtel*, *spital* ve *hospice* terimlerinin tümü, Latince *hospitium* kelimesinden türetilmiş olup, “yabancılar için bir barınma yeri, konaklama, han veya misafir odası” anlamına gelmektedir (Karaimamoğlu, 2022, s. 22).

Paris'te 651 yılında açılan Hôtel-Dieu Hastanesi, 1505 yılına kadar Notre-Dame Katedrali'ne bağlı kalmıştır. Hekimlerin toplantıları, kutsal suyun bulunduğu taşın yanında gerçekleştirilmiştir. Kilise görevlileri, toplumda ihtiyaç sahibi hastalara ulaşmak amacıyla sokak sokak gezerek tedavi hizmeti sunmaktaydı. Ancak bu uygulamalar sırasında bazı hastaların yaşamını yitirmesi, şikâyetlerin artmasına

ve dini görevlerin ihmal edildiği eleştirilerine yol açmıştır. Bunun üzerine kilise, bir ferman yayımlayarak bu uygulamayı yasaklamış ve gerekçe olarak kanın dini açıdan bozucu etkisi olduğunu ileri sürmüştür. 1130–1131 yıllarında Clermont ve Reims’te toplanan ruhani meclislerde bu yasaklar resmî karar hâline getirilmiş, buna rağmen bazı din adamları gizlice ilaç vermeye ve küçük cerrahî müdahalelerde bulunmaya devam etmiştir. Bu müdahalelerin ölümlere yol açması üzerine, Tours’ta toplanan ruhani meclis 1163 yılında yayımladığı “*Ecclesia abhorret ab sanguine*” kararıyla din adamlarının din dışı uygulamalarının önüne geçmiştir (Serdar, 2020, s. 98).

1.2. Uyanış Dönemi

Uyanış Dönemi, 1085 yılında Hristiyanların Toledo şehrini İspanya’da yaşayan Müslüman Araplardan geri almasıyla başlamıştır. 1130 yılından itibaren şehirde bir tercüme okulu kurulmuş ve Piskopos Raymond’ın teşvikiyle, ünlü İslam âlimlerinin eserleri Latinceye çevrilmeye başlanmıştır. Kordoba ve Gırnata’daki tıp mekteplerinde eğitim gören Yahudi hekimler, İslam medeniyetini Batı’ya ulaştıran önemli araçlar olmuşlardır. Papa II. Sylvestre de İslam ilmini Fransa, Almanya ve İtalya’ya taşıyan isimlerden biridir (Atabek, 1977, s.48).

XII. ve XIII. yüzyıllarda, karşılıklı onayla hastane ve revirlerin yönetimi kilisenin elinden alınarak belediyelere devredilmiştir. Bu dönüşüm, tıbbi uygulamaların kilisenin etkisinden uzaklaşarak daha laik ve sistematik bir yapıya kavuşmasına katkı sağlamıştır (Lyons ve Petrucelli, 1997, s.338).

Orta Çağ’da sosyal sınıf farkı, tıp hizmetlerinde de belirgin biçimde hissedilmiştir. Saray mensupları ve soylular, üniversite eğitimi almış hekimlerden hizmet alırken; devlet yöneticileri ve papalar, Arap tıbbını bilen Yahudi hekimleri tercih etmiştir. Buna karşılık kırsal kesimde yaşayan halkın sağlık ihtiyaçları büyük ölçüde asıl mesleği berberlik olan cerrahlar, kasaba ve köyleri çoğu zaman at arabalarıyla dolaşarak yanlarında cerrahi aletler ve bitkisel ilaçlar taşıyan gezici uygulayıcılar ile zaman zaman halkı yanılmaya çalışın şarlatanlar tarafından karşılanmıştır (Lyons ve Petrucelli, 1997, s. 338).

Bu dönemde *universitas* terimi, hükümdar veya resmî otoritelerin hoca ve öğrenci loncalarına tanıdığı bazı özgürlükleri ve ayrıcalıkları ifade etmekteydi. Avrupa’nın ilk tıp okulu olarak kabul edilen Salerno Tıp Okulu, Bizans, İslam ve İspanyol tıp gelenekleriyle etkileşim içinde bulunması, Müslüman, Yahudi ve Grek bilgileri bir araya getiren kozmopolit yapısı ve şifalı kaplıcaları sayesinde erken dönemlerden itibaren önemli bir cazibe merkezi hâline gelmiştir. Özellikle Constantine Africanus’un okula yönetici atanması ve Arapça yazılmış İslam tıp eserlerini Latinceye tercüme etmesi, kurumun bilimsel gelişimine önemli katkı sağlamıştır (Şahin, 2015, ss. 404–405). Bu gelişmeler sonucunda okul XI. yüzyılda en parlak dönemini yaşamış; ancak XIII. yüzyılda İtalya ve Fransa’da kurulan yeni tıp fakültelerinin yükselişiyle birlikte eski önemini büyük ölçüde yitirmiştir (University of Salerno, 2025). Okulda, din, ırk ve cinsiyet farkı gözetilmeyip herkese açık olunması, dönemine göre ilerici bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Okulda görev yapmış tanınmış bilim insanları arasında Constantine Africanus ekolünden gelen Johannes Afflacijs (Sarcenus), Salernolu Gariopontus, Petrocellus (Petronius), Musandinus, Maurus, Bartholomaeus, Cophon, Saladin, Milanlı John ve Villa Nova’lı Arnold yer almaktadır. Sekiz yıl eğitim ve beş yıl stajın ardından öğrenciler sınava tabi tutulur ve başarılı olanlara diploma verilirdi (Serdar, 2015, ss. 134–140).

Tıp Fakültesi Adı	Yeri	Tarih	Görev Yapan Hekimler
Montpiller	Fransa	1220	Arnold Villanova, (1235-1312), Raymond Lulle (1235-1333), Henri de Mondeville (1260 – 1320), Guy ve Chaulac) (1300 – 1368) ve John of Arderne (1306 – 1390)
Paris	Fransa	1150-1280	Guido Lanfranchi (öl. 1315), gözlüğün mucidi Roger Bacon (1214 –

			1294) ve Albert von Ballstaedt (1192 – 1280).
Bologna	İtalya	1123	Thadder Alderatti, Pietro d'Abano, Ugo Borgognane, Theddric di Lucca, Lanfranchi, Guglielma de Salicete, Bartolomea de Varignana, Mondino de Luzzu
Padua	İtalya	1228	

Tablo 5: Orta Çağ'da Avrupa'daki Tıp Fakülteleri (Bayat, 2016, s. 159)

Yeni Aristoteles olarak anılan İbn Rüşd'ün fikirlerinin Avrupa'da yayılmasında Salerno'daki hekimlerin büyük gayreti olmuştur. 1076 yılında bu okulda, hekimlik ve eczacılık meslekleri birbirinden ayrılmıştır. Hastalıkların iyileşmesinde önemli rol oynayan eczaneler, Avrupa'da ilk kez 1140 yılında Napoli'de ve 1180 yılında Paris'te açılmıştır. 1240 yılında ise Sicilya Kralı II. Friedrich, hekimlik ile eczacılığı resmen birbirinden ayıran bir yasa yayımlamıştır. Bu gelişme, eczacılık mesleğinin Batı'da ayrı ve önemli bir disiplin olarak kabul görmesini sağlamıştır (Aydın, 2006, s.94).

2. Orta Çağ İslâm Tıbbı

Orta Çağ'da Müslüman bilginler, doğdukları yerle anılmışlardır. Örneğin, İslâm ve Türk dünyasında hekimlikte ilk akla gelen (Kafesoğlu, 2002, s.388) İbn-i Sînâ, Türklerin çoğunlukta yaşadığı Buhara'da doğmuş, eserlerini Arapça ve Acemce olarak kaleme almıştır (Günaltay,1940, s.6). İslâm dünyasında “eş-Şeyhü'r-Reîs”, “Hüccetü'l-Hak”, “Şerefü'l-Mülk” ve “ed-Düstûr” gibi unvanlarla tanınan İbn Sînâ, Batı literatüründe “Avicenna” adıyla bilinmektedir. Küçük yaşlarda gösterdiği üstün zekâ ve öğrenme yeteneği sayesinde kısa sürede çeşitli ilim dallarında temayüz etmiş ve genç yaşta ilmi çevrelerde tanınan bir âlim hâline gelmiştir (Kitapçı,1995, s.97; Serdar, 2020, s. 73).

İslâm dini, Hıristiyanlığın aksine tıbbı önem vermiştir. Hz. Muhammed: “Ey Allah'ın kulları! Tedavi olun, çünkü Allah yarattığı her hastalığın şifasını da yaratmıştır. Ancak birisi hariç, o ihtiyarlıktır.” şeklinde, tıbbın önemini vurgulayan 300 kadar hadis söylemiştir (Çiftçi ve Açıklık, 2021, s.104). Bu anlayışın ilk örneğini Hz. Muhammed zamanında meydana gelen Hendek Savaşı'nda (627) görmekteyiz (Arslan, 2019, s.322). Hz. Peygamber, yaralıların tedavi edilmesi için, Rufeide binti Sa'd'dan çadır içinde seyyar bir hastane kurmasını istemiştir (Kortel, 2020, s.461).

Hastalıkların tedavisinin yapıldığı ve yeni hekimlerin yetiştirildiği ilk hastane, Emevî halifesi el-Velid zamanında, 707 yılında Dımaşk'ta inşa edilmiştir (Kaya, 2023, s.7). Bu hastane; kronik bulaşıcı hastalıklara tutulanlar, cüzamlılar, görme engelliler ve fakirlere hizmet vermek amacıyla açılmıştır. Birden fazla hekimin görev yaptığı hastanede tedavi ve bakım ücretsiz olarak gerçekleştirilmiştir. İlerleyen zamanlarda, görme engelliler ve cüzamlılar için ayrı bir birim kurulmuştur (Arslan, 2014, 210).

Abbâsî hükümdarı Halife Mansur'un doktoru Ciorcis Bahtışu, bu alanda kıvılcımı yakan ilk kişidir. Devamında, tıbbın gelişmesinde beyin göçünün katkısı da büyüktür. Şöyle ki; Konstantinopolis'ten düşüncelerinden dolayı sürülen Bizanslı patrik Nestorius, Edessa'ya (Urfa) gelip yerleşmiştir. Buradaki hastane ve tıp okulunda çalışmaya başlamış, Yunanca tıp metinlerini Süryaniceye çevirmiştir. Edessa'nın Atina ve İskenderiye'nin önüne geçmesi üzerine İmparator Zenon, Nestûrîleri buradan sürmüştür. Onlar da İran'daki Cündişâpûr'a gelmişlerdir (Bayat,2016, s.207). İmparator Justinianus, 529 yılında Atina Akademisi'ni kapatınca burada Platon/Eflatun felsefesi okutan son âlimler de Cündişâpûr'a gelmiştir. Erken İslâm devrinin önemli tıp merkezlerinden olan Cündişâpûr (639), Hz. Ömer zamanında barış yoluyla fethedilmiş, burada yürütülen bilimsel faaliyetler desteklenmiş ve yetişen hekimler himaye edilmiştir (Arslan, 2023, s.229).

Böylece İslâm dünyasında, 750–900 yılları arasında Süryaniceye çevrilmiş olan Yunan ve Hint eserleri ile Farsça yazılmış eserlerin Arapçaya çevrildiği “tercüme dönemi” başlamıştır. Müslümanlar bu tercümelerden öğrendikleri birçok bilgiyi eleştiriye tabi tutmuş ve yeniden yorumlamışlardır. XI.

yüzyıla kadar uzanan “İslâm tıbbının altın çağı” yani “telif dönemi” bu şekilde başlamıştır (Atabek, 1977, s. 10).

Orta Çağ İslâm dünyası göz hekimliği konusunda, Avrupa'nın çok önünde yer almıştır. Çünkü Orta Doğu coğrafyasında çöl rüzgârlarıyla gelen toz birçok göz hastalığının nedenidir ve bu alanda Ali b. İsa gibi hekimler tedavi konusunda fark yaratmışlardır. Ali b. İsa'nın kaleme aldığı Tezkiretü'l-kehğhâlin fi'l-'ayn ve emrâzihâ eseri Tractus de Oculis Jesu ben Holy adıyla Latinceye çevrilmiştir (Bayat, 1989, s.401).

Abbâsiler döneminde, Bağdat merkezli birçok hastane, halife, devlet adamları ya da hekimler tarafından inşa ettirilmiştir. Kahire Tolunoğlu Hastanesi'nde doktorların yardımcıları ve çırakları bulunmaktadır. Bunların görevleri; doktorların emirleri doğrultusunda bitkileri öğütme, yoğurtmak ve kaynatılacak ilaçların altını üfleme. Doktorlar ise muayene ve tedavi yanında, hastaya lazım olan ilaçları ve diyet listesini hazırlardı (Bakır, (2018, s.108). Hastanenin giderleri vakıflar tarafından karşılandığı için fakirlerden ücret alınmıyordu (İbn Batuta, 2023, s.29). Kalavun Hastanesi, Avrupa'daki birçok hastanenin yapılmasına örnek teşkil etmiştir. Milano'da yapılan Ospedale Maggiore Hastanesi bunlardan biridir. Ayrıca İtalya, İspanya ve diğer Avrupa ülkelerindeki hastaneler de bu tarzda inşa edilmiştir (Köker ve Erdoğan, 1986, s.20).

İslâm tıbbı, Selçuklular ile birlikte zirveye çıkmış, ilk sahra hastanesi açılmıştır (Kafesoğlu, 2014, s.114). Anadolu'da Kayseri (1205), Sivas (1217), Konya, Alaiye, Divriği (1228), Çankırı (1235) ve Kastamonu (1272)'da hastaneler inşa edilmiştir (Öngül, 2021, s.154). Bu hastanelerde salgın hastalıklar çıktığı zaman tedaviler ve ilaçlar halka ücret alınmadan veriliyordu (Taneri, 1993, s.302). Vakıf kurumlarınca karşılanan bu giderler için büyük camilerin yanlarında arastalar inşa edilmiştir (Göde, 1992, s.229). Türk tıbbı ve kaplıcaların Avrupalılarca tanınmasında Haçlı Seferleri'nin de önemli bir yeri vardır. Malazgirt Meydan Muharebesi (1071) sonrasında Anadolu'nun iskân ve imarına önem veren Türk devlet ve beylikleri, her alanda olduğu gibi tıbbî alanda da çalışmaları desteklemişlerdir. Kutsal toprakları Müslümanların elinden geri almak için başlatılan Haçlı Seferleri sırasında Avrupalılar, sağlık alanında yapılan gelişmeleri yakından tanıma fırsatı bulmuşlardır. Türk fütuhatının doğurduğu rönesans gibi, Türk tıbbı da Avrupa tıbbının rönesansı olmuştur (Sartagun, 1978, s.315).

711 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen Endülüs'te tıp çalışmaları, ancak X. yüzyıldan sonra başlamış; tercüme faaliyetleriyle gelişme göstermiştir. Müslümanlar, tıbbı, Yunanların yedi asır önce bıraktıkları yerden alıp ileri seviyeye getirmişlerdir (İmamüddin, 1990, s.185). Tıp bilimi ve eğitimi açısından dönemine göre oldukça ileri bir düzeye ulaşan Endülüs, birçok ünlü hekimin yetiştiği ve hizmet verdiği bir yer haline gelmiştir. Örneğin Zehrâvî, tıbbın her alanında kendisini göstermiş cerrahide ise en önemli uzman hekimlerden birisi olmuştur. Ebü'l-A'lâ b. Zühr b. Ebû Mervân b. Abdülmelik, “et-Tezkire” adlı eserinde göz, kulak, solunum yolları, böbrek taşı ve diğer taş hastalıklarının tanı ve tedavi yöntemleri gibi konularda oldukça geniş bilgiler vermiştir (Keleş, 2022, s.60).

3. Göz Hastalıkları ve Tedavileri, Hekimler ve Kullanılan Aletler

Orta Çağ boyunca, anatomik kavram ve bilgilerin eski medeniyetlerden miras alındığı görülmektedir. Cerrahi girişimlerin başarıya ulaşması için kesin ve detaylı anatomi bilgisine ihtiyaç duyulmuştur ancak cerrahi sonrası temizlik, aletlerin bakımı ve kullanılan malzemelerin yeterince ince olmaması, cerrahiye başvuruyu azaltmıştır. Bu nedenle, mecbur kalınmadıkça cerrahi yöntem tercih edilmemiştir. Bu durum, cerrahinin ilerlemesindeki engellerden biri olmuştur (Çakmak, 2011, s.44).

Orta Çağ'da İslâm oftalmolojisi (göz hastalıkları bilimi), eski Yunan tıbbını aşan bir gelişme göstermiştir. 1260 yılında **Halepli Halil**, kendisinden önce 18 oftalmoloji kitabı yazıldığı, buna karşılık eski Yunan'da yalnızca beş oftalmoloji kitabı bulunduğunu belirtmiştir (Çakmak, 2011, s. 31). Göz anatomisiyle ilgili ilk çizim **Huneyn b. İshâk** (ö. 259/873) tarafından gerçekleştirilmiştir. **Kemâleddîn el-Fârisî** (700/1300 civarı) insan gözünün uzunluğuna ilişkin kesitini çizmiş, **İbn Sîmâ** ise kafatası, beyin tabakaları ve göz yuvarlağının zarlarıyla birlikte şemasını hazırlamıştır (Sezgin, 2008, ss. 21–27). VIII. yüzyılda yetişmiş olan **Halil bin Ahmet**, yazmış olduğu *Kitâbü'l-'Ayn* adlı lügatinde göz çukuru kemiği (orbit – gözevi), gözün arka kısmı (canthus – göz açısı) ve göz kapağının içinde çıkan

yara (declive – iniş, dağcık inişi) gibi göz anatomisiyle ilgili kavramlara yer vermiştir (Topuzoğlu, 1997, s. 310; Öztürk, 2013, s. 160).

3.1. Batıda Tedavi Yöntemleri

Orta Çağ Hıristiyan tıbbında büyü ve telkin, ilk akla gelen tedavi yöntemleridir. Histeri, hafıza kaybı, iktidarsızlık ve benzeri rahatsızlıklar, ruhun şeytana kaptırılması anlamına gelmektedir. Bu durumun sebeplerden biri olarak cadılar öne sürülmüş, tedavi olarak büyü ve “şeytan çıkarma” yöntemleri uygulanmıştır (Aydın, 2006, s94).

Hastalıklardan kurtulmak için başvurulan tıp dışı uygulamalardan biri de kralların dokunarak hastalıkları iyileştirebileceğine olan inançtır. Sıraca hastalığında, İngiltere ve Fransa krallarının dokunmalarıyla uygulanan bu yöntem, ilk kez İngiliz Kralı Edward (1002–1066) tarafından kullanılmış, daha sonra tüm krallar tarafından benimsenmiştir (Aydın, 2006, s.95). Bu yöntemin kaynağında, kutsal kitapta İsa'nın doğuştan kör bir dilenciye elini değdirerek iyileştirmesi anlatısının etkili olduğu düşünülmektedir (Kitab-ı Mukaddes, 2025, Yuh. 9:1-18). Aynı çağda Roma'ya kuzeyden gelen Germenler arasında geleneksel tıp anlayışı hâkimdir. Otlara, taşlara, yazılara ve sözlere büyük önem verilmiştir (Hoy, 2007, s.60).

Eğitim almış hekimler ile Arapçadan tercüme yoluyla bilgi edinmiş olan Yahudi hekimler, hastalıklardan korunmak için gıdalara ve derin uykuya önem vermişlerdir. Tedavi amacıyla kan almış, hacamat yapmışlardır. Vücudu onarmak ve beden içindeki hastalıklardan korunmak için müşhil içmişler, panzehir, mumya, boynuz ve bezoar taşı gibi maddeler kullanılmıştır. Hijyen amacıyla, XIII. yüzyılda şehir ve kasabalarda hamamlar açılmış ancak bu durum uzun sürmemiştir. Zamanla bu hamamların fuhuş yuvasına dönüşmesi ve salgın hastalıkların yayılmasına sebep olmaları nedeniyle XV. yüzyılda kapatılmışlardır (Bayat, 2016, s.142).

Uyanış Dönemi'nde Avrupa'da uygulanan tedavi yöntemlerinin temeli, “Humoral Patoloji Teorisi”ne dayanmaktadır. Bu anlayışa göre hekimler; müşhil, kan akıtma (flebotomi), kuru kan çekme (kupa çekme) yöntemlerinin yanı sıra, bitki, hayvan ve maden kaynaklı ilaçlar da kullanmışlardır (Çakmak, 2011, s.5).

Flebotomi, tıbbî becerinin en fazla gerektiği tedavi yöntemidir. Bu teknikte, vücuttan kan alınarak zararlı “humar”ların (vücut sıvılarının) atılmasının hastalığa iyi geleceğine inanılırdı. Bu yaklaşımın İslâm medeniyetinden etkilendiğini söylemek mümkündür (Tez, 1991, s.160).

3.2. İslâm Dünyasında Tedavi Yöntemleri

İslâm, hastalıktan korunmaya, tedavi etmekten daha çok önem vermiştir. Hıfzıssıhha konusu ve koruyucu hekimlik gerek kurumsal gerekse pratik uygulamalarda önemli rol oynamıştır. Günlük ibadetler için gerekli olan temizlik, bireylerin sürekli olarak yıkanmasını zorunlu kılmıştır. Diş fırçası (misvak) kullanımı, Hz. Muhammed'e kadar uzanmaktadır (Tez, 1991, s.161).

İslâm tıbbı, hastalıkları dört “humar” (vücut sıvısı) çerçevesinde tanımlamıştır. Bu sıvıların uygun ve dengeli bir durumda olması sağlık (eukrasia), bu dengenin bozulması ise hastalık (dyskrasia) olarak kabul edilmiştir. Hastalık durumunda oluşan zararlı sıvılar ya bir anda ya da yavaş yavaş vücuttan atılarak denge sağlanırdı. Bu zararlı sıvıların uzaklaştırılmasında kan alma, hacamat yapma, sülük uygulama ve purgatif ilaçlar kullanmak tüm hastalıkların tedavisinde yaygın yöntemlerdir (Çakmak, 2011, 43).

Tedavi seçiminde bireyin mizacı, yılın mevsimi, yaşanan coğrafya, hastanın yaşı ve genel durumu gibi unsurların yanı sıra, tedavi öncesinde astrolojik değerlendirmelere de dikkat edilmiştir. Râzî, göz kapağı için ince cıvalı merhemler önermekteydi. İbn Sînâ, retinanın görmede oynadığı rolü açıklamış ve göz bebeğinin hareketlerini tanımlamıştır. Tedavide, sert olmayan laksatifler, buz keseleme, sıcak-soğuk su banyoları ve memba sularına önem verilmiştir. Örneğin, 1284 yılında Kahire'de Sultan Mansur Kalavun Hastanesi'nde dört avluda yirmi dört saat serinlik sağlayan fiskiyeler yaptırılmış; ateşli ve ateşsiz hastalar için perhizli yemekler pişirilmiştir. Uykusuz hastalar için teskin edici çalgılar çalınır, hoş vakit geçirmeleri için hikâyeler anlatılırdı. Hastane personeli din adamı olmayıp kadın ve erkek bakıcılardan oluşmaktaydı (Atabek, 1977, s.17).

İslâm ve Batı dünyasında uzun yıllar ders kitabı olarak okutulmuş (Ünver, 2024, s.12), olan İbn Sînâ'nın "el-Kanûn fi't-Tıbb" adlı eserinde, göz hastalıkları için başın tepesine hacamat yapmanın faydalı olduğu belirtilmiştir. Yaz hastalıklarının, gün aşırı gelen sıvılardan kaynaklandığı, gözlerin sulanıp akmasına ışığın neden olduğu ve bunun sonucunda baş ağrısı meydana geldiği ifade edilmiştir. Bu tür durumların tedavisinde, kan alınması ve müşhil verilmesi önerilmiştir (İbni Sina, 1995).

Bir başka İslâmî Orta Çağ kaynağı olan Kitâbü'l-Mühimmât'ta, göz ağrısının nedenleri arasında kan, safra, balgam ve hastanın yaşı gösterilmiştir. Tedavi olarak tutiya¹ kullanıldığı, nabzın yüksek olması hâlinde bunun göze zarar verdiği, bu durumda gözün yıkandığı ve şu karışımın sabah-akşam göze sürülmesinin önerildiği belirtilmiştir: "On dirhem anzurüt, üç dirhem nişasta ve kesire, bir dirhem afyon, yarım dirhem dövülüp elenmiş; gül suyu ile yoğrulmuş karışım. Ağrı çeken kişinin gözüne, kesniç yaprağı, yumurta sarısı ve haşhaş ezilerek uygulanır" (Özçelik, 2001, s.46). Görme zayıflığı, göze kan inmesi, yaşarma gibi durumlarda önce kılcal damarlardan kan alınır, ardından enseden hacamat² yapılırdı. Yumurta yenir, gül suyu içilir, kişi karanlık bir ortamda bekletilerek göz ağrısının iyileştirilmesi sağlanmaya çalışılırdı (İbrahim b. Abdullah, 2016, s.96).

3.3. Orta Çağ'da Göz Hekimleri

Orta Çağ dünyasında hekimler henüz ihtisaslaşmadığı için her hastalığı tedavi edebilmekteydi. Altıncı ve yedinci yüzyıllarda Bizans'ta herhangi bir kişinin (kadın veya erkek) hekim olabilmesi için, bir hekimin yanında eğitim görmesi veya hocanın verdiği tıp derslerini izlemesi gerekiyordu. Örneğin, Pantokrator Hastanesi'nde kadınlar koğuşunda iki erkek hekim ve bir kadın hekim görev yapmaktaydı. Göz hastalıkları ise "oftalmoloji" olarak bilinmekteydi (Özsoy, 2002, s.172).

Tarih	Yazar	Eserin Adı	Açıklamalar
6. yüzyıl	Aëtius (Diyarbakırlı)	<i>Biblia Iatrike Hekkadeika</i>	Bizans İmparatoru Justinianus'un sarayında itibar görmüştür. 16 bölümlük eserin 7. bölümü göz hastalıklarına ayrılmıştır. Oftalmoloji konusunda yazılmış en kapsamlı eserlerden biridir (Bayat, 2016, 8).
7. yüzyıl	Paul d'Egine (Falus) (625–690)	<i>Tıp Kitabı</i>	Arapçaya çevrilmiştir. 7 fasıldan oluşur. 3. fasılda saç, beyin, sinir, kulak, göz, burun ve ağız hastalıklarına yer verilmiştir (Atabek, 1977, 5).
860	Nasturi Huneyn bin İshak (Johannitus) (809–877)	<i>Oftalmoloji</i>	Galenos'tan yaptığı çevirilerle tanınır. Grekçeden Arapçaya çeviri yapmıştır. Eser 10 kitaptan oluşmaktadır.
1000	İbn Sînâ (980–1037)	<i>el-Kanûn fi't-Tıbb</i>	Göz hastalıklarıyla ilgili önemli bilgiler içerir. Uzun yıllar Batı'da ders kitabı olarak okutulmuştur.
11. yüzyıl	Ebü'l-Kâsım Zehrâvî (ö. 1036)	<i>et-Tasrif</i>	Eserin 32. kitabı, 700 yıl boyunca Doğu ve Batı'da temel kaynak olarak kullanılmıştır.
11. yüzyıl	İsa bin Ali (Jesus Holy)	<i>Tezkire (Tezkireti'l-Kehhâlin)</i>	Göz hastalıkları üzerine detaylı bilgiler içerir. Latinceye <i>Tractus de Oculis</i> adıyla çevrilmiştir.
1100	Benvenuto Grassi (İtalyan hekim)	<i>Practica Oculorum</i>	Salernolu bir hekimdir. 12. yüzyılda etkisini kaybetmemiştir.

¹ Tutıye, sürme taşının tozu (Özçelik, 2001, s.52)

² Hacamat, Arapça hacâmet, Vücutun herhangi bir yerini hafifçe çizip üzerine boynuz, bardak veya şişe oturtarak kan alma. Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr/>

1180	İbn Rüşd (1126–1198)	<i>Kitâbü'l-Külliyât fi't-Tıbb</i>	Kurtuba'da çalışmıştır. Retina fonksiyonlarıyla ilgili özgün açıklamalarda bulunmuştur.
1190	Barnaba de Reggio	<i>Libellus de Conservandâ Sanitâte Oculorum</i>	Göz sağlığını korumaya yönelik öneriler içeren bir eserdir.
1425	Mü'min bin Mukbil (Sinoplu)	<i>Miftâhü'n-Nûr ve Hazâinü's-Sürûr</i>	II. Murad'a sunulmuştur. Göz hastalıklarıyla ilgili önemli bir Osmanlı eserdir.
1465	Şerefeddin Sabuncuoğlu (1385–1468)	<i>Cerrahiyyetü'l-Hâniyye</i>	Zehrâvî'nin <i>et-Tasrif</i> adlı eserinden yararlanarak kaleme alınmıştır. Türkçe cerrahi literatürünün ilklerinden sayılır.
1474	Benevenuto Grossus	<i>De Oculis Eorumque Ægritudinibus et Curis</i>	12. yüzyılda yaşamış yazarın bu eseri ilk kez 1474'te basılmıştır. Göz hastalıkları ve tedavilerine dair bilgiler içerir (Perk, 2015).

Tablo 6 Orta Çağ'da Oftalmoloji Alanında Yapılan Çalışmalar (Bayat, 2016, s.8)

Orta Çağ Avrupa'sında üç tür hekim bulunmaktaydı: uzun elbiseliler, kısa elbiseliler ve seyyar operatörler.

Uzun elbiseliler, tıp mekteplerinden mezun olan; beş yıl teorik eğitim ve bir yıl staj süresinden sonra doktor unvanı alan kişilerdir. Kiliseye mensupturlar ve cerrahi ameliyatları küçümserlerdi.

Kısa elbiseliler ya da laik berber cerrahlar, genellikle okuma yazma bilmeyen, ancak usturayı çok iyi kullanan kişilerdir. 14. yüzyılda fakülte onlara değer verdiğinde, eğitilmiş doktorlarla iletişim kurabilmek için tercümanlara ihtiyaç duymuşlardır. Zamanla unvan almışlardır. Tabelaalarında "üç leğen" resmi taşıyanlar izinli cerrahlar olarak tanınırdı. 1268 yılında bu tabelalara "üç merhem kutusu" da eklenmiştir. Bu sınıf, 16. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür.

Seyyar operatörler, diplomasız, şehir şehir dolaşan, okuma yazma bilmeyen hekimlerdir. Buna rağmen katarakt ameliyatı yapabilmeleri, el becerilerinin ne denli gelişmiş olduğunu göstermektedir (Atabek, 1977, s.65).

3.4. Göz Hekimliği ile İlgili Aletler

Eski çağlardan beri, göz hastalıkları ve göz estetiğine yönelik çeşitli aletlerin yapıldığı bilinmektedir. Bu aletler zaman içinde değişim göstermiştir. Bilinen aletler arasında göz adakları, sürme ve sürmedanlıklar, katarakt iğneleri, göz banyo kadehleri, zerur ve gözlük camları yer almaktadır.

Göz Adakları

Tarihte gözün koruyucu etkisini ilk fark edenlerin Mısırlılar olduğu bilinmektedir. Roma döneminde hastalıklarla mücadele amacıyla ve tanrıya şükran göstermek için, kurşun ve iki darp tekniğiyle üretilmiş bakır alaşımlı göz şeklinde adaklar kullanılmıştır. Bizanslılar ise kalıp darp tekniğiyle altından göz adakları yapmışlardır. Osmanlı döneminde, gümüş kaliteleri kontrol edilerek bu adaklar padişah tuğrası ile damgalanmıştır (Perk, 2015).

Sürme ve Sürmedanlıklar

Mısırlılar, sürmeyi hem süs hem de sağlık amacıyla kullanmışlardır. Özellikle **malahit** (yeşil) ve **galen** (siyah) mineralleri tercih edilmiştir. Çoğu sürmelikte bu iki mineral için ayrı bölümler bulunurdu. Yeşil sürme kozmetik amaçlı kullanılırken, siyah sürmenin güneşi yansıttığı düşünülmekteydi. Galen'in kurşun içeriği nedeniyle sinekleri uzaklaştırdığı, göz hastalıkları ve körlüğe yol açan mikroorganizmaları öldürdüğü düşünülmüştür. Sürmeler, tahta ya da bronz spatüllerle göze sürülürdü (Perk, 2015).

Katarakt İğneleri

İlk katarakt cerrahisi Hindu tıbbında uygulanmıştır. Patolojik tanımlamayı ise M.Ö. 1000’li yıllarda Mısırlılar yapmıştır. Anadolu’da, hekim olmayan **kehaller** tarafından bu iğneler 1950’li yıllara kadar kullanılmaya devam etmiştir. Katarakt sol gözdeyse sağ elle, sağ gözdeyse sol elle çalışılırdı (Helvacıoğlu vd., 2014, s.31).

Göz Banyo Kadehleri

Göz hastalıkları ve göz nezlesi gibi rahatsızlıklarda kullanılan ilaçların uygulanmasında, **göz banyo kadehleri** tercih edilirdi. Camdan yapılmış, ayaklı fincan biçiminde olan bu kadehler, göze tam oturacak şekilde tasarlanırdı. Her zaman gerekli görüldüğü için her evde ve eczanelerde bulunmaktaydı (Perk, 2015).

Zerur

Zerur; kirpik çıkarıcı olarak, göz hastalıkları ve ağrılarında, **kuhul³**, **gaz** hastalıklarında kullanılırdı (Uzel – Süveren, 1999). Aynı zamanda eski yaraları tedavi eden bir çeşit ot ve haricen kullanılan toz ilaçlara da bu ad verilmiştir (Aynacı, 2012).

Gözlük Camları

Antik Çağ’a kadar uzanan bir geçmişi olan gözlük camları, özellikle MS 1000 civarında **şeffaf kuvars** veya **beril** ile yapılan büyüteçlerin (okuma taşları) yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. İlk gözlükler, 1260 yılında İtalya’dadır. Bu gözlükler, iki dışbükey merceğin çiviyle birleştirilmesi ve çevresinin ahşapla kaplanmasıyla yapılırdı. Orta Çağ’da gözlük, bilgi ve zekânın sembolü olarak görülmekteydi (Perk, 2015).

İlk gözlüğü Roger Bacon’un icat ettiği düşünülse de bu kesin değildir. Gözlüğün, 1250–1280 yılları arasında Venedik’te bulunduğu rivayet edilmektedir. 13. yüzyılda Venedik, cam üretiminde ünlü bir merkezdir. Gözlüğün icadından yaklaşık 350 yıl sonra, bu araç yüzün ortasına oturtularak hastaların görme kapasitesi önemli ölçüde artırılmıştır (Perk, 2015).

SONUÇ

Orta Çağ’da göz hastalıkları ve tedavi yöntemleri, Avrupa ve İslam dünyasında farklı toplumsal, dini ve bilimsel koşullar altında gelişmiştir. Avrupa’da Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla birlikte tıbbın gelişimi uzun süre kilisenin ve skolâstik düşüncenin kontrolü altında kalmış, tıp bilgisi büyük ölçüde manastırların duvarları arasında korunmuştur. Bu dönemde hastalıkların nedenleri doğaüstü güçlerle açıklanmış, tedavi için dua, büyü ve telkin gibi yöntemlere başvurulmuştur. Manastırlarda rahipler tarafından yürütülen sağlık hizmetleri, merhamet anlayışına dayansa da bilimsel temelden yoksundur. XII. yüzyılda papalık tarafından din adamlarının tıp alanında çalışmaları yasaklanmış, bu da Avrupa’da tıp eğitimi ve pratiğinde büyük bir boşluk doğurmuştur. Uyanış dönemi olarak adlandırılan süreçte ise Toledo’da başlayan çeviri faaliyetleri sayesinde İslam dünyasında yazılmış eserler Latinceye çevrilmiş, Yahudi hekimler aracılığıyla Avrupa’ya taşınan bu bilgi birikimi Batı’da üniversite tıbbının doğuşunu hazırlamıştır. Salerno, Montpellier, Paris ve Bologna gibi merkezlerde kurulan tıp fakülteleri, İslam kaynaklı bilgilerin Batı’da sistematik hale getirilmesini sağlamış ve sonraki yüzyıllarda Avrupa tıbbının ilerlemesinde kritik bir rol oynamıştır.

İslam dünyasında ise durum farklıdır. VII. yüzyıldan itibaren hastane geleneği ortaya çıkmış, Emevî ve Abbasî dönemlerinde kurulan darüşşifalar, yalnızca tedavi değil aynı zamanda tıp eğitimi ve araştırma merkezleri olarak da işlev görmüştür. Nesturî, Süryanî ve Yunan kökenli bilginlerin katkısıyla gelişen tercüme faaliyetleri, İslam coğrafyasında bilimsel bilginin zenginleşmesine zemin hazırlamıştır. Ardından gelen telif dönemi, Ali b. İsa, İbn Sînâ ve Zehrâvî gibi isimlerin kaleme aldıkları eserlerle İslam tıbbını zirveye taşımıştır. Göz hekimliği alanında hazırlanan bu eserler yalnızca hastalıkların sınıflandırılmasını ve tedavi yöntemlerini değil, cerrahi aletlerin kullanımını da detaylandırmıştır. Çöl coğrafyasının etkisiyle sık görülen göz hastalıkları, Müslüman hekimlerin bu alanda uzmanlaşmasına yol açmış; böylece göz hekimliği İslam dünyasında bağımsız ve gelişmiş bir disiplin haline gelmiştir.

³ Kuhul, göze sürülen sürme. (Uzel-Süveren,1999, s.20).

Kalavun Hastanesi gibi kurumlar, yalnızca tedavi anlayışıyla değil, mimarisi ve organizasyonu ile de Avrupa için bir model oluşturmuştur.

Her iki medeniyette de tedavi yöntemlerinin temelinde humoral patoloji teorisinin etkisi görülmektedir. Kan alma, hacamat, müshil, bitkisel ilaçlar ve mineral bazlı tedaviler hem Batı hem de İslam dünyasında yaygın olarak kullanılmıştır. Öte yandan İslam medeniyetinde koruyucu hekimlik anlayışı, temizlik, düzenli banyo ve misvak kullanımı gibi uygulamalar tıbbi yaklaşımı daha ileriye taşımıştır. Avrupa'da ise bu yöntemler çoğunlukla geç ve sınırlı şekilde benimsenmiş, hijyen eksikliği büyük salgınlara zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak Orta Çağ boyunca göz hekimliği, İslam dünyasında sistematik bir bilim dalı haline gelirken, Avrupa'da uzun süre dini otoritenin gölgesinde kalmış; İslam dünyasından aktarılan bilgi ve deneyimle gelişme göstermiştir. Bu süreç, medeniyetler arasındaki etkileşimin bilimin ilerlemesinde ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. İslam dünyası, göz hastalıkları alanındaki çalışmalarıyla hem kendi coğrafyasında hem de Batı'da tıbbın seyrini belirlemiş; Avrupa ise bu mirası alarak modern tıbbın temellerini atmıştır. Böylece Orta Çağ'da göz hekimliği, doğu ile batının birbirini tamamladığı bir alan haline gelmiş; farklı dini, kültürel ve toplumsal koşullara rağmen, insan sağlığını koruma çabasında ortak bir bilgi birikimi ortaya çıkmıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI

Yazarların herhangi bir çıkara dayalı ilişkisi bulunmamaktadır.

ETİK ONAY/KATILIMCI ONAMI

Makale kapsamında katılımcı kullanılmadığı için ilgili onaya yer verilmemiştir.

MADDİ DESTEK

Çalışma için herhangi bir maddi destek alınmamıştır.

YAZAR KATKILARI

Bu araştırma ve araştırma ile ilgili tüm aşamalar tek yazar tarafından yürütülmüştür.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Arslan, İ., (2014). *Muktedir Billâh döneminde Abbasiler*. (1.baskı). Okur Akademi Yayınları.
- Arslan, İ., (2019). *Hız Peygamber'i doğru anlamak III Medine dönemi* (1. baskı). Okur Akademi Yayınları.
- Arslan, İ.,(2023). *Müslümanların tarihi I Hulefâ-yi Râşidîn dönemi* (2.baskı). Okur Akademi Yayınları.
- Aynacı, M., (2012). Divan şiirinde geçen göz hastalıklarının klâsik dönem tıp metinleri ekseninde değerlendirilmesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*,9(1), s. 43. <https://doi.org/10.15247/dev.92>
- Atabek, E., (1977). *Orta Çağ tababeti*. İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Yayınları.
- Aydın, E., (2006). *Dünya ve Türk tıp tarihi* (2. baskı). Güneş Kitapevi.
- Bakır, A., (2025, Temmuz 28). Geç Orta Çağ Avrupa'sında Tıp ve Tababet. *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*,1(1),108. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oad/issue/41498/480882>
- Bakır, A., & Ülgen, P. (2009). Geç Ortaçağlarda Avrupa'da kent ve kentsel yaşam hakkında bir değerlendirme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 127–142. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423874640.pdf>
- Bayat, A.H.(1989). Ali b. İsâ el-Kehhâl (2.cilt, s.401). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Bayat, A. H., (2016). *Tıp tarihi* (3. baskı). Merkezefendi Tıp Derneği Pınarbaşı Matbaacılık.
- Ceyhan, D., Uçar, M., ve Ataç, A., (2025, Temmuz 28). Farklı İki Kültürün İlk Göz Hastalıkları Kitabı: Mürşid ve Ophthalmodouleia. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*,15(2),57. <https://www.turkiyeklinikleri.com/article/tr-farkli-iki-kulturun-ilk-goz-hastaliklari-kitabi-mursid-ve-ophthalmodouleia-47976.html>.
- Curtis, D. R. (2013). The emergence of concentrated settlements in medieval Western Europe: Explanatory frameworks in the historiography. *Canadian Journal of History*, 48(2), 223–233. https://www.academia.edu/1935375/The_emergence_of_concentrated_settlements_in_medieval_Western_Europe_Explanatory_frameworks_in_the_historiography
- Çakmak, H. B., (2011). *Göz kapağı hastalıkları orta çağ İslâm dönemi eser ve tercümelerinde yeri*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Çiftçi, M. D. ve Açikel, Y., (2021). Kur'an'da ve Hadislerde Sağlıklı Beslenme ve Obezite. *İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*,6(1),104-107. <https://doi.org/10.20486/imad.909871>
- Erdemir, A., (2014). *Tıp tarihi*(1. baskı). Nobel Kitabevi.
- Davletşin, G., (2013). *Türk Tatar kültür tarihi*. (Çev. Albina Tuzcu). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Dönmez, S., (2025, Temmuz 28). Skolastik üzerine kavramsal bir analiz. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 128. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuilah/issue/4169/54636>
- Genç, Ö. (2020, 5 Ağustos). Orta Çağ Avrupası'nda banyo ve temizlik kültürü – 1 [Söyleşi]. *Akademik Tarih*. <https://www.akademiktarihtr.com/ortacagdatemizlik1>
- Genç, R., (1997). *Kaşgarlı Mahmut'a göre XI. yüzyılda Türk dünyası* (1. baskı). Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Fernandez, A. & Gonzales, B. (2022). The transformation of private space in the late Middle Ages: Rooms and standards of living in the Kingdom of Valencia (1280–1450). *Urban History*, 48(4), 782–806. <https://doi.org/10.1177/0096144220967990>
- Göde, K., (1992). *Türk-İslam kültür ve medeniyet tarihi* (1. baskı). Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günaltay, Ş., (2025, Temmuz 28). İbn-i Sina'nın şahsiyeti ve milliyeti meselesi. *Belleten*, 4(13),6. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3648946>.
- Helvacıoğlu,F.,Şencan, S., Tunç, Z., Uyar, O.M. ve Kapran, Z., (2025, Temmuz 28). Katarakt ve güncel tedavi yaklaşımları. *Maltepe Tıp Dergisi*, 6(1), 31. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/954165>
- Hoy, İ., (2007). *Orta Çağ'da batı tıbbı* (1. baskı). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları.

- İbrahim b. Abdullah, *Ala'im-i cerrahin cerrahname*, (Çev. Mehmet Gürlek), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- İbni Batuta, *İbn Batuta seyahatnamesi*, (Çev. Ramazan Şeşel). 2023. Yeditepe Yayınları.
- İbni Sina, *el Kanun fi't-tubb birinci kitap*, (Çev. Esin Yahya). 1995. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- İmamüddin, S. M., (1990). *Endülüs siyasi tarihi*. (Çev. Yusuf Yazar). Rehber Yayınları.
- Kafesoğlu, İ., (2002). *Türk milli kültürü* (48. baskı). Ötüken Yayınları.
- Kafesoğlu, İ., (2014). *Selçuklular ve Selçuklu tarihi üzerine araştırmalar*. Ötüken Yayınları.
- Karaimamoğlu, T. (2025, Temmuz 28). Orta Çağ Avrupası'nda tıp kültürü ve gelişmeleri. *Journal of History and Future*, 3(2), 48. <https://doi.org/10.21551/jhf.316625>
- Karaimamoğlu, T. (2025, Temmuz 28). Orta Çağ Avrupası'nda hastanelerin kuruluş süreci ve üstlendikleri görevler. *Journal of History School*, 15(56), 93. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.52579>
- Kaya, F. D., (2023). *Türkiye Selçukluları ve beylikler döneminde tıp ilmi*. [Yayınlanmamış yüksek lisans tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
- Keleş, H., (2025, Temmuz 28). Endülüs'te tıp. *Darüşşifa İslam Tıp Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 57-69. https://isamveri.org/pdfdr/G01506/2022_1/2022_1_KELESH.pdf
- Kitab-ı Mukaddes Şirketi* (2015). Kitabı Mukaddes Çevrimiçi. <https://www.kitabimukaddes.com/>
- Kitapçı, Z. (1995). *Orta Asya Türklüğünün büyük İslam kültür ve medeniyetindeki yeri* (1. Baskı). Dizgi Ezgi Yayın.
- Kortel, S. H., (2020). Delhi sultanlığı devrinde tıpla ilgili gelişmelere bir bakış (XIII-XIV. Yüzyıllar). E. Altan, M. Kesik ve M. Öztürk (Ed.), *Orta çağ tarihçiliğinde bir duayen prof. dr. Abdülkerim Özyayın'a armağan*, (s.461). Bilge Kültür Sanat.
- Köker, A. H. ve Erdoğan, Y., (1986, Mart). Konyalı Hekim Hacı Paşa 1335-1453. *Konyalı Hekim Hacı Paşa Kongresi*, Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü. Kayseri.
- Lyons, A. S. ve Petrucelli, R. J., (1997). *Çağlar boyu tıp*. (Çev. Nilgün Güdücü). OMAŞ Yayınları.
- Nasuhioğlu, İ., (1974). *Tıp tarihine kısa bir bakış*. Ayyıldız Matbaacılık.
- Öngül, A., (2021). *Selçuklu kültür ve medeniyeti* (1. Baskı). Çamlıca Yayınları.
- Özçelik, S., (2001). *Kitabul mühimmat*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özsoy, E., (2002, Eylül). Bizans'ta tıp ve kadın hekimler, 38. *Uluslararası Tıp Tarihi Kongresi*. N.Sarı, A.H.Bayat, Y.Ülman ve M.İşin (Ed). Ankara.
- Öztürk, L., (2013). *İslâm tıp tarihi üzerine incelemeler* (1. baskı). Ensar Neşriyat.
- Perk, H., (2015). *Belgeler ve objelerle göz hekimliği, Haluk Perk sağlık koleksiyonu*. Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
- Sartagun, E., (1978). Selçuklular'da tıp ve tıp kuruluşları. *Vakıflar Dergisi*, 1(1), 313-323.
- Serdar, M. (2015). *Geç Ortaçağlarda Batı Avrupa'da hastaneler ve tıp eğitimi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı.
- Serdar, M.** (2020). İbn Sînâ ve *el-Kânûn fi't-Tıbb* eserinin Orta Çağ Avrupa'sı tıp fakülteleri ders müfredatlarına tesiri. *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 12(12), 71-99. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usad/issue/55842/773089>
- Serdar, M., (2025, Eylül 13). Orta Çağ Avrupa'sında bir tıp okulu: Montpellier. *Orta çağ Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 98. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1168787>
- Sezgin, F. (2008). *İslam'da bilim ve teknik* (2. baskı, Cilt IV). İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları

- Şahin, S. (2015). Orta Çağ Avrupa'sının tıp merkezi: Salerno Tıp Okulu. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(5), 397–416. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7973>
- Taneri, A., (1993). *Türk Devlet geleneği dün-bugün* (1. baskı). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tez, Z.i, (1991). *Orta Çağ'da İslâm dünyasında bilim ve teknik* (1. baskı). Dicle Üniversitesi Yayınları.
- Topuzoğlu, T. R. (1997). *Halil b. Ahmed*. (19.cilt, ss.309-312 Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Universita Degli Studi Di Salerno. (2025, Eylül 23). Üniversite tarihi. <https://web.unisa.it/en/university/history>
- Uzel, İ. ve Süveren, K., (1999). *Şerafeddin Sabuncuoğlu mücerreb-name (İlk Türkçe deneysel tıp eseri -1468)*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ünver, S., (2024). *Selçuk tababeti* (3. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Üzel, H. M., (2013). *Dünden bugünlere benim tıbbiyem ve üniversitem* (1. baskı). Nobel Kitapevleri.
- Yiğit, İ., Kaya, Z., Gölge, S., Şengül, E. ve Kök, R., (2025, Eylül 23). Orta Çağ Avrupa Düşüncesinde Dünya İmajı: t o haritaları. *International Journal Social Science Research*,2(2),84. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/381989>